

Переконані, що гармонійний розвиток творчої особистості в межах дитячої школи мистецтв відбуватиметься за умови створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі дитячої школи мистецтв.

Висновки. Таким чином, зважаючи на беззаперечну актуальність розглянутої проблеми, перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розробці соціально-педагогічного проєкту щодо покращення соціально-психологічного клімату в дитячій школі мистецтв.

Список використаних джерел:

3. Моченов Г. В., Ночевник А. М. Конфліктні ситуації й організаційні структури колективу. Тернопіль. 1993. 123 с.

4. Богомолотьцев А. Социально-психологический климат коллектива: понятие и методы анализа. *Менеджмент*. 2004. № 8. С. 19-25.

*Марія Савич,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальності 231 Соціальна робота,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

Науковий керівник: **Людмила Петришин,**
*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи та
менеджменту соціокультурної діяльності,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ БУЛІНГУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Останнім часом серед сучасної молоді надзвичайно актуальною є проблема насильства, тривалих агресивних проявів та міжособистісної поведінки молоді, яка вчиняється самими дітьми. Булінг – це, зокрема, специфічна форма агресивної поведінки, за якої сильніший (авторитетний) учень (чи учні) систематично погано

поводиться з іншим (слабшим, стороннім). Ситуація звернення не обмежується лише ролями «агресора» і «жертви», а включає й інших однокласників, робить їх активними або пасивними учасниками цих відносин. Такі стосунки називають шкільним насильством, поширеність якого визнана в освітній практиці останніх років і є соціальною проблемою.

Виклад основного матеріалу. Явище булінгу дуже поширене в сучасних школах, вчителі роблять багато для того, щоб цькування не було вчасно помічено, але іноді цю проблему замовчують, оскільки причини цькування не публікуються та не обговорюються. У таких умовах проблема не зникає, а навпаки, набуває більших масштабів і більш інтенсивних проявів. Профілактика шкільного насильства є найважливішим завданням для педагогів і психологів, оскільки насильство над дітьми неминуче призводить до багатьох руйнівних наслідків, а саме:

- педагогічні наслідки: шкільні суперечності, шкільна неуспішність;
- психологічні наслідки: психічні розлади, закріплення негативної самооцінки, зниження самооцінки, порушення соціалізації, соціальна дезадаптація;
- медичні наслідки: поранення або самогубство [1; 2].

Згідно з сучасними дослідженнями, Україна входить до топ-10 країн, де в школах переважає дитяча агресія. Постраждали переважно учні віком від 11 до 15 років.

Термін «булінг» походить від дієслова «to bull», що означає «залякування, переслідування». Кембриджський словник англійської мови визначає це дієслово як: «ображати, залякувати когось, хто є нижчим або менш впливовим»; «спричинення небажаної дії іншій людині».

Келіл Дюкс є автором перших публікацій про це явище, він писав про булінг ще в 1905 році. Проте більш детально поняттям булінгу вітчизняні та зарубіжні вчені займалися лише пізніше [1; 2].

У 1978 році Ден Олвеус ввів у науковий обіг термін «булінг». Він провів власне дослідження дитячої агресії, переважно щодо «хлопчиків» і «шкільних хуліганів». Вчений вважав, що роль жертви чи агресора залежить не від групових явищ, а від індивідуальних особливостей дитини. Крім того, дитячій агресії сприяють певні негативні умови соціального середовища. Дослідник посилався на тристоронню природу

явища булінгу: 1) систематичні/повторювані дії; 2) агресивність; 3) дисбаланс сил [1; 2].

Заступник директора Українського інституту вивчення екстремізму Богдан Петренко наголошує: «Насправді переслідування є маленькою версією теракту. весь клас, що він начальник». «Крайнім проявом булінгу є розвиток антилюдських мотивацій», - пояснює дослідник [1; 2].

Отже, домагання є формою психологічного насильства у формі гноблення, дискримінації, залякування, переслідування, бойкоту, дезінформації, пошкодження особистого майна, фізичного насильства. Цей термін означає тривалий процес навмисної жорстокості (фізичної та психічної) дитиною або групою по відношенню до іншої дитини або дітей, які не можуть захистити себе в даній ситуації. Булінг – глобальне та масове явище.

У 2018 році в Україні відбулися кардинальні зміни щодо булінгу – це явище було внесено до закону, а 19 січня 2019 року закон набув чинності. Адже акти насильства завдають шкоди фізичному та психічному здоров'ю всіх трьох учасників процесу – жертви, злочинця та свідка. Мета жорстокого поведіння полягає не лише в впливі на жертву, а й у формуванні відповідної моделі поведінки: начебто насильство було ефективним для досягнення успіху в житті, завоювання авторитету. Булінг є тривожною тенденцією, особливо серед дітей сьогодні [2; 3].

Згідно з опитуванням HBSC 2020 року, 35% респондентів серед дітей віком 10-17 років були залучені в образи/приниження або знущання над іншим протягом останніх двох місяців, 37,9% були жертвами образ, знущань або приниження іншого підлітка [3].

Результати опитування U-Report відображають найпоширеніші причини жорстокого поведіння: жорстоке поведіння не помічають дорослі (39%) і певні характеристики дітей (26%). Це поширена проблема сучасного українського суспільства, і найяскравіше вона проявляється в освітньому середовищі, де дитина проводить більшу частину свого повсякденного життя [3].

Закон України «Про внесення деяких змін до законодавства України щодо протидії булінгу» розширює визначення булінгу, спричиненого діями чи бездіяльністю будь-якої особи, яка бере участь у навчальному процесі. Це означає, що розширюється спектр навчальних суб'єктів: не тільки дошкільнята, студенти, учні, а й учні професійно-технічних,

професійно-технічних та загальноосвітніх навчальних закладів, педагоги дитячих садків, шкіл, коледжів та всі, хто задіяний у навчально-виховному процесі та батьки. У законі під терміном домагання розуміють випадки економічного та сексуального насильства, насильства з використанням електронних засобів зв'язку. Жорстоким поведінням є також насильство щодо неповнолітніх або вчинене ними насильство щодо інших учасників навчально-виховного процесу, що призвело до заподіяння шкоди психічному, а іноді й фізичному здоров'ю [6].

Українське законодавство вперше встановлює відповідальність не лише за спостереження, а й за приховування випадків домагань.

Зміни щодо запобігання насильству серед однолітків внесено до Закону України «Про освіту і виховання», який визначає права та обов'язки всіх учасників освітнього процесу, та Закону України «Про адміністративні правопорушення». Закон також визначає покарання за порушення, вчинені вчителями, викладачами наук, науковими працівниками, директорами або засновниками навчальних закладів. Він регламентує адміністративну відповідальність причетних до зловживань у вигляді штрафів та заходів виховного характеру [4; 5; 6].

Міжнародні організації визначають булінг, як небажану та агресивну поведінку учнів, метою якої є залякування, демонстрація влади та приниження.

Ось деякі ознаки образливої поведінки, які відрізняють її від простої суперечки чи конфлікту:

- завжди беруть участь три сторони: агресор, жертва і спостерігач;
- це може статися несподівано, коли дитина опиниться в ситуації булінгу або просто приєднається до булінгу;
- негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я всіх учасників;
- супроводжується реальним фізичним чи психологічним насильством: жертву дражнять, шантажують, б'ють, залякують, висміюють, травмують, принижують, ширяться чутки, публікують особисту інформацію/фото в соціальних мережах;
- якщо це сталося один раз, це може повторитися; дитина важко протистоїть булінгу;
- агресор не шкодує, дії агресора закінчені [1; 2].

Вчені поділяють причини жорстокого поведіння на чотири групи:

1. Жорстоке поводження з дитиною може бути викликане особистими причинами, тобто індивідуалізацією фізичного, психологічного та інтелектуального розвитку дитини, її зовнішності, стану здоров'я, національності тощо. Над кожною «фантазією» в середовищі можна кепкувати.

Часто причиною жорстокого поводження є інвалідність або порушення розвитку дитини. Наприклад, діти з психологічними особливостями: розлади поведінки, біполярний розлад, посттравматичний стресовий розлад, синдром дефіциту уваги з гіперактивністю тощо. Приводом для жартів найчастіше стають ініціатори булінгу.

Діти часто можуть бути наполегливими, тому що вони хочуть безпеки, страху та поваги до авторитету своїх однолітків. Він бореться із заздрістю однолітків і найвдалішими речами, одягом, гаджетами тощо.

2. Сімейні обставини, наприклад, коли не налагоджені близькі стосунки, немає адекватного спілкування між батьками та дитиною, вони не приділяють йому уваги, тому він не може поділитися своїми проблемами [1; 2].

Бувають випадки, коли школярі переносять авторитарний стиль спілкування батьків у домашній колектив. Батьки зарозумілі, вимагають оцінки, часто сваряться та бояться один одного тощо. Передбачливість дитини позбавляє її здатності спілкуватися і самостійно вирішувати проблеми. Коли вдома відбувається насильство, дитина наслідує поведінку дорослих і може стати агресором чи жертвою.

3. Екологічні чинники. Серед них:

- проблема, залишена поза увагою шкільного закладу (незнання причин жорстокого поводження з дітьми призводить до нормативного сприйняття чи відчуття безкарності);

- коли вчитель показує пальцем на учня (позитивний чи негативний приклад викликає конкуренцію, яка перетворюється на жах для цього учня);

- авторитарне викладання призводить до самовпевненості, дратівливості та психологічного опору в учнів; якщо за одного карають весь клас, то пустощі дітей посилюються;

- відсутність нагляду з боку вчителя на перервах, на пляшці, в роздягальні тощо;

- сексуальні відносини між студентами стають джерелом терору.

4. Соціальні причини – соціальна нерівність, соціальна нетерпимість, культурні норми, соціальні стереотипи, неконтрольований інформаційний простір (Інтернет, медіа, ігри, фільми тощо), які впливають на свідомість та слабку психологію неповнолітніх [1;2].

Дискримінація між студентами та викладачами допускається. Насильство часто ґрунтується на сексуальній орієнтації. Частою причиною булінгу є соціальна та економічна нерівність (діти з багатих сімей не поважають дітей з бідних сімей, навпаки, якщо їх більше в цій групі, то знущаються над представниками меншин, іммігрантами). Жорстокість і насильство настільки поширені в сучасних ЗМІ, що навіть діти можуть побачити такі сцени. Вони повторюють побачене в реальному житті, проявляючи агресію до оточуючих, тварин і навколишнього середовища.

Види булінгу:

- психологічні (психологічні травми: образи, погрози, залякування, словесні образи, ізоляція, покинутість, контроль, шантаж);
- фізичні (удари ногами, руками, штовхання, торкання, удари руками, ногами, тілесні ушкодження)
- фінансові (крадіжка, псування речей і одягу, крадіжка грошей або продуктів або інше, примушування до крадіжки);
- сексуальність (непристойні дії, погляди, жести, прізвиська, образливі коментарі, зображення та кидання одягу, жарти та погрози сексуального характеру);
- кібербулінг (переслідування та насильство за допомогою електронних пристроїв, особливо мобільних телефонів та Інтернету) [1; 2].

Найкращий спосіб запобігти булінгу – працювати над побудовою довірливих стосунків з учнями та вчителями. З цією метою розроблено різні методи мінімізації булінгу в навчальних закладах:

- планувати заходи щодо запобігання та протидії булінгу;
- затвердити та популяризувати цей план заходів щодо запобігання та протидії булінгу, враховуючи заяви учнів, їх батьків, законних представників та інших осіб про факти булінгу та приймаючи рішення про проведення розслідування [2].

Навчальні заклади повинні надавати відкритий доступ до учнівської політики, планів дій щодо запобігання та боротьби з булінгом, а також процедур для учнів та їхніх батьків щодо подання та розгляду справ про булінг. Також одним із найважливіших напрямків роботи школи у подоланні проявів булінгу є робота з батьками учнів, які зазнали жорстокого поводження, які в більшості випадків не знають, як себе поводити. розвивається навколо дитини.

Висновки. Вирішальну роль у боротьбі з булінгом у школах відіграють вчителі, яких повинні підтримувати школи, батьки, місцева влада та громадські органи. Ключем до боротьби з насильством серед однолітків є розуміння всією шкільною спільнотою того, що насильство, дискримінація та нетерпимість неприпустимі.

Список використаних джерел:

1. Булінг у школі. URL: <https://106.kiev.ua/5665-2/> (дата звернення: 02.04.2023).

2. Ліліт Данагулян для Освіти.ua. URL: <https://osvita.ua/school/method/83083/> (дата звернення: 02.04.2023).

3. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження проекту заходів щодо планування та протидії насильству (цькуванню) з боку однолітків у навчальних закладах» від 26 лютого 2020 р. № 293.

4. Закон України «Про вищу освіту». URL <http://fedmet.org/analytics/zakon-ukraini-pro-vishhu-osvitu/> (дата звернення: 02.04.2023).

5. Закон України «Про засади запобігання і протидії дискримінації в Україні». URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 02.04.2023).

6. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу». URL: https://znayshov.com/News/Facts/bulinh_prychyny_Yoho_Yavyshcha_profilat_uka_v_shkoli (дата звернення: 02.04.2023).